

Mossella munkkilatinnan maisemaan

RISTO JOHNSON

Otsikko ei viittaa realisosialismin designin kukkaseen vaan ranskalaisen sosiaalipsykologin *Serge Moscovicin* sosiaalisen representaation teoriaan. Tällä teorialla tiirikoidaan auki suomalaisen talouspolitiikan Pandoran lipasta — vahvaa markkaa — ansiokkaassa opinnäytteessä. Sen on tehnyt *Jorma Pöysä* Tampereen yliopistolle hyvin arvosanoin.

Gradun arvostelijat *Pertti Hemanus* ja *Pertti Suhonen* arvioivat työn paikoin lisenssiaaintutkimuksen veroiseksi. Siitä löytyykin uusia, ehkä ekonomistejakin kiinnostavia näkökohtia.

Vanhastaan poikkitieteellinen talouspoliittinen keskustelu on Suomessa aneemista ja tsaarinaikaisin asentein raskautettua. Historiallisen rasitteen lisäksi ajattelun työkalut ovat vähissä niin tiedotusopissa kuin taloustieteissäkin, ellei oteta lukuun hienotunteisesti haudattua VAMOKAP-kapulakieltä, jota suhteellisen suppea älykkövasemmisto yritti kehittää 70-luvulta alkaen. Poliittisen taloustieteen TANDEM-retki päättyi metsään ja polkijoiden takinkääntöön, ajatumiseen deekikselle tai dekonstruktioon, myös joidenkin hautautumiseen kirjastojen pölyyn tai pankkien johtajakerroksiin.

Paradigma hukassa

Keskustelun puute tai epä-älyllisyys johtuu varmasti myös teoriapulasta. Ekonomistimaailman valtavirta — uusklassinen taloustiede — kuuluu olevan sivistysmaissa umpikujassa. *Economist*-lehti koluaa tuoreessa jututarjassaan modernin taloustieteen klassikoiden järjenjuoksua. Avausjutussa (*November 3 1990*) lehti arvioi uusklassisen taloustieteen synteessin romahtaneen. Lehti ilkkuu, että taloustieteen tohtoriksi tähtäävälle on tärkeämpää matematiikka kuin talouden tuntemus.

Amerikkalaisille opiskelijoille tehdyn kyselyn mukaan vain 3 % katsoo talouden perusteellisen tuntemuksen olevan erittäin tärkeää. Parempi tietää paljon vähästä, kuin vähän paljosta. Uskaltaako Snellmaninkadun norsunluutornissa istuva *establishment*ekonomisti tunnustaa, että pallo on hukassa?

Myös talouspolitiikan julkisuutta jäsentävä tiedotustutkimus on lapsenkengissä. Tämän alan akateeminen ankkalammikko näyttää marxismi-leninismien konkurssin jälkeen tyhjentyneen. Täytteeksi on Tampereen yliopistossa virinnyt uutta harrastusta, josta *Jorma Pöysän* pro gradu on laadukas esimerkki. Hän hakee työkalunsa muodikkaan diskurssianalyysin liepeiltä ja saa jopa tarinaansa tolkkua.

Sopulit diskurssianalyysiin

Diskurssianalyysi on saanut Suomessa keskeisimmän vaikutteen *Michel Foucault'n* kielen arkeologisesta tutkimuksesta. Diskurssi nähdään eräänlaisena merkityskielen, sen muotoilun ja tulkinnan valtapelinä. Tuo valtapeli ei rajoitu makrovaltaan vaan myös järjenjuoksun ja ihmissuhteiden mikrovaltaan. Tämä kamppailu luo todellisuutta ja sen tulkintoja, syviä julkilausumattomia sitoumuksia.

Emansipatorisesta *Jürgen Habermasista* Foucault eroaa siten, että hän näkee vallan tiedon lähteenä eikä rationaalisen tiedon esteenä. Habermasin mukaan rationaalista tietoa syntyy vain silloin, kun valtasuhdetta tai hegemoniaa ei ole. Foucault on siis Habermasia kyynisempi väittäessään, ettei mitään diskursiivisia käytäntöjä voi olla tai luoda ilman valtaa. Valta on aina läsnä.

Kummankin käsitys eroaa taloustieteelle tutusta rationaalisesta tulkinasta, jonka mukaan

tieto on valtaa tietoisien, päämääriään punnitsevan taloudellisen toimijan välineenä.¹

Nähdäkseni Pöysän ydinoivalluksia on se, että tekstivirran ymmärtäminen pelkäksi diskurssiksi on liian köyhää ja staattista analyysiä. Hän päätyy siis samaan kritiikkiin kuin ne tiedotustutkijat jotka moittivat, että esim. merkitysrakenteiden hienostunutkin purku palautuu lopulta kirjoitusten luonnehdinnoiksi. Tällaiset luonnehdinnat eivät pääse kiinni tekstien piilosisältöihin sen paremmin kuin prosenttijakautumia pullistelevat volyymitutkimukset tai sisältöanalyysit. Esim. semanttisen neliön kaltaisiin pelkistyksiin köyhtyvä diskurssianalyysi on epähistoriallista eikä edes pyri vastaamaan, *mitä* tekstit merkitsevät vaan *kuinka* tekstit merkitsevät. Tulokset voi tulkita miltei miten huvittaa (vrt. *Silvo* 1988). Eli valtio-opissakin riittää, kun tietää paljon vähästä.

Sosiaalinen representaatio — ajatusten silta

Pöysän gradu yrittää ulottua teksteistä puhujan ja lukijan päähän. Siltana teksteistä ihmisten arvomaailmoihin hän käyttää *Moscovicin sosiaalisen representaation teoriaa*. Tämä teoria ja sitä soveltava empiria kohdistuvat sekä ajattelun sisältöön että siihen tapaan, jolla ajatuksia luodaan. Käsite luo siltaa yksilöllisten ja sosiaalisten maailmojen välille. Sosiaaliset representaatiot ovat yhteisiä tulkintoja ja tulkintatapoja maailmasta. Ne mah-

¹ Diskurssianalyysi on lannoittanut viime vuosina politiikan ja tiedotuksen tutkimusta myös Suomessa, mutta kunnan sadon korjuuta saadaan vielä odottaa. Sen juuriin antavat johdatusta mm. *Aristoteles, Pierre Bourdieu, Umberto Eco, Michel Foucault, Anthony Giddens, A. J. Greimas, Jürgen Habermas, Ilkka Heiskanen, Pertti Hemanus, Jaques Lacan, Tom Moring, Veikko Pietilä, Ismo Silvo, Dan Steinbock* ym. Tässä seurassa *Moscovici* on suomalaisille verrattain tuntematon tulokas. Tiukan aikabudjetin sitoma saa pika-pikajohdatuksen tutkielman teoriaosasta (Pöysä 1990, ss. 8—34). Tutkielman arvostelijat *Hemanus* ja *Suhonen* tulevat tunnustaneeksi poikittieteellisen diskurssianalyysin ydinongelman sivuuttaessaan asiantuntemattomuutensa myöntäen lähes maininnalla tutkielman talouspoliittiset taustaluvut. Tampereen yliopisto on tosin yrittänyt rakentaa tätä siltaa (*Avauksia journalismikritiikkiin* 1990).

dollistavat yksilöiden välisen kommunikaation ja ymmärryksen tarjoamalla yhteisön jäsenille koodit asioiden ja ilmiöiden nimeämiseen ja luokitteluun samoin kuin sosiaaliseen vaihtoon. Sosiaaliset representaatiot ilmaisevat sekä merkityksiä että tavoitteita.

Ne eivät vain kuvaa todellisuutta vaan toimivat samalla toimintaa suuntaavina suunnitelmina ja »karttoina», joiden kautta syntyy yhteisymmärrys. *Moscovicin* mukaan sosiaaliset representaatiot ovat keskenään vuorovaihtuksessa olevien käsitteiden ja mielikuvien kokonaisuuksia ja verkostoja. Representaatioissa on siis eri puolia ja tasoja; olosuhteet ja tilanteet ratkaisevat mitkä puolet nouset kulloinkin hallitseviksi (*Pöysä* 1990, s. 8).

Keskustelu on teorian keskeisiä käsitteitä. Keskustelussa ryhmäkohtaiset representaatiot kamppailevat hallitsevasta asemasta, hegemoniasta. *Moscovicin* teoria on siis dynaamisempi kuin sille sukua olevat merkitysrakenteiden purkuohjeet.

Lastu laineilla tai alus ankkurissa

Keskeisiä käsitteitä ovat myös ankkurointi ja objektivointi. Ankkurointi sitoo ja kääntää asiat representaation kielelle. Jonkin ilmiön tuntemattomuus ilmaisee kuilua ihmisen ja maailman välillä. Asioiden merkityksiä ei ymmärretä. Kysymys on outouden, kummallisen kokemuksesta, jonkin joka ei sovi tuttuihin rakenteisiin, käsityksiin ja oletuksiin. Jotta outo, pelottava ja vieras voidaan sietää, täytyy se ankkuroida olemassa oleviin yksilöllisiin ja sosiaalisiin representaatioihin. Tuntematon täytyy tehdä tutuksi, käsiteltäväksi ja keskusteltavaksi todellisuudeksi. Uusien asioiden sanotaan olevan siinä vaiheessa ankkuroituneita, kun niitä ei enää hämmästellä. Niistä on tullut itsestään selvyyskiä. Olennaista on, että representaatioiden sisältämät ajatukset ovat objektivoituneet; kohdetta ei enää eroteta käsitteestä tai kuvasta.²

² Tämä ankkuroinnin kaipuu vertautuu yksilön identiteetikriisiin tai anomian kammoon. Ei ole mieltä ilman kieltä. Tätä jäsentää syvemmillä joskin staattisemmalla tavalla *Van Poecke* (1989) puhuessaan journalismin 1)

Jakomielinen journalismi

Journalististen tuotteiden kuluttajalle journalismi on »Suuren Tekstin» uudelleen lukemista, eli

»journalismi on tavallaan koskaan päätymätöntä ja koskaan ehdottomiin lopputuloksiin päätymätöntä keskustelua yhteiskunnan todellisuudesta» (*Pöysä 1990*, s. 29).

Journalistinen professionalismismi tarkoittaa sekä (1) yhteisöllistä tapaa nähdä ja arvottaa maailma että (2) käytännöllistä kehystä, joka säätelee miten tapahtumista ja prosesseista, niiden havaituista piirteistä tuotetaan journalistisia esityksiä. Sosiaalistuessaan journalistiseen kulttuuriin tuleva toimittaja oppii noudattamaan näitä pitkälti kirjoittamattomia sääntöjä itsestäänselvyyksinä. Lukija taas nielee nuo eri juttutyypeille ominaiset ilmaisutavat — mutta myös muut taustaoletukset ja arvot — samaan tapaan kuin lapsi oppii luonnollisen kielen Objektivoituessaan niistä tulee epäproblemaattisia ja huomaamattomia (*Pöysä 1990*, s. 27).

Journalistisissa teksteissä ääni kuuluu »toimittajalle» silloinkin kun kysymys on suorista lainauksista, koska toimittaja valikoi mitkä diskurssit tulevat esitykseen mukaan. Näkökulma on puolestaan se prisma, jonka kautta »toimittajan» esittämä välittyy havaittuna, koettuna tai tiedettynä. Pöysä nimeää näin *Pietilään* ja *Ridelliin* viitaten neljä kertojatyppiä:

1. Näkyvä asioihin puuttuva »toimittaja»
(»minusta/meistä/lehtemme mielestä/ tilanne on huolestuttava»)
2. Näkyvä asioihin puuttumaton »toimittaja»
(»Pohdin/pohdimme tilannetta.»)
3. Näkymätön asioihin puuttuva »toimittaja»
(»Tilanne on huolestuttava.» »X arvioi tilanteen väärin»)
4. Näkymätön asioihin puuttumaton »toimittaja»
(»X:stä tilanne on huolestuttava.» »Y:stä X arvioi tilanteen väärin»)

mestaridiskurssista, 2) yliopistodiskurssista, 3) hysteerikon diskurssista ja 4) analyttisestä diskurssista.

Nykyisen journalistisen professionalismin mukaan »toimittaja» eli esitystekniikka on lähinnä tyyppiä 2. tai 4. Tyypit 1. ja 3. ovat »pääkirjoitustyyliä».

Pöysä penkoo tämän myllyn tuottamasta lehtipinkasta sosiaalisia representaatioita, jotka ovat samalla sekä tulkintakehikkoja (odotushorisontteja) että esityksiä jostakin.³

Retoriikan rekonstruktioaineisto

Pöysän empiirinen aineisto koostuu julkisesta ja ei-julkisesta valuuttakeskustelusta ja sen kuvauksista.

Ensinnäkin kirjallisista lähteistä eli muistelmaja kokoomateoksista hahmotellaan vahvan markan syntyhistoriaa 1970-luvun puolivälistä alkaen.

Toiseksi Suomen Pankin 1. 1. 1986—29. 4. 1987 lehtikatsauksista, etenkin 10. 5. 1986 alkaen rekonstruoidaan se ns. hallitsemattoman viritteilyneisyyden kriisikausi, jolloin vahvan markan representaatio oli koetuksella. SP:n lehtikatsausiin on kopioitu pankin relevantteiksi katsomat valtakunnallisten päivä-, maakunta-, ja aikakauslehtien tekstit. Tutkija on myös haastatellut vuoden 1986 ratkaisuja läheltä seuranneita henkilöitä, joita ei yksilöidä.

Kekkonen—Keynes—Karjalainen OUT, Koivisto—Korpilampi—Kullberg IN

Tiivistäen lyhyeen tutkielman talouspolitiikan kuvauksen. Oletan sen tämän lehden lukijoille ennestään tutuksi.

Tutkija periodisoi talouspolitiikan lähihistorian seuraavasti (*Pöysä 1990*, ss. 49—50): 1950-luvulla vakiintunut kasvupolitiikka kesti

³ Taloustoimittajana olen tietenkin tätä tutkielmaa kommentoidessani lasikaapissa. Yritän kuitenkin erottaa Pöysän päätelmät omistani. Tunnustan heti alkuun, että Pöysän empiirisen tarkastelujakson käännekohtassa 1980-luvun alkupuolella olin toimittajana pihalla kuin lintulauta. Käsitykseni ei ollut ankuroitunut mihinkään. Kansallisen talousstrategiamme suuresta käänneksestä ei ollut harmainta aavistusta. Uskallan silti panna kynäni soppaan, koska oman välineeni journalistiset tuotteet eivät sisälly tutkielman aineistoon.

1970-luvun puoliväliin. Vuodet 1975—77 olivat laman ja rakennemurroksen aikaa, jolloin talouspolitiikan linjaa perusteltiin työllisyysretoriikalla. Vuodet 1977—83 väkiinnostivat uuden talouspolitiikan. Vuodesta 1983 alkoi vahvistuvan markan ja inflaatioretoriikan aika.

Tutkielmaa kärjistäen: D-vitamiinilla douppattu vanha KKK-talous ajettiin ulos. Uudella kovan markan KKK-taloudella ajettiin reaalikoron maailmaan ja pakotettiin teollisuus kansainvälistymään.

Talouspolitiikan suomalaisella mallilla Pöysä tarkoittaa talouspoliittisten *ajatus- ja toimintatapojen kokonaisuutta*. Kyse on siis sekä toimenpiteistä että tuen hakemisesta ratkaisuille. Hänkään ei väitä, että »suomalainen malli» olisi selkeä ja tiedostettu vaan (*Pöysä 1990*, s. 45)

- »talouspolitiikka lieneekin ollut enemmänkin vastaantulleisiin ongelmiin reagointia ja 'huonoista vaihtoehdoista parhaan' valitsemista. (. . .)
- »Julkisen vallan suhdannepoliittista interventiota on vierastettu. . . Ajatuksellisella tasolla 'suomalaisessa mallissa' ovat korostuneet vientiteollisuuden kilpailukyky, valtiontalouden tasapaino, julkisen sektorin kasvun rajoittaminen, kokonaiskysynnän merkityksen väheksyminen sekä yksityisomistuksen ja voitontavoittelun legitiimi tunnustaminen» (*Pöysä 1990*, s. 45)

Vakaan markan polulle

Poliittinen läpimurto inflaatio-devalvaatio kierteestä vahvan markan politiikkaan jäljitetään vuosiin 1982—83.

Rahapolitiikan murroksen alku löytyy vielä kauempaa; 15. 11. 1977 nimitetyn Sorsan elvytyshallituksen verouudistuksista, jotka helpottivat yritysten oman pääoman kasvua. Markkinamekanismin ydin eli markkinaraha alkoi kasvaa. »Harmaan rahan» pottia kasvatti myös itäkauppafirmojen runsas likvidi-

teetti. Raha- ja valuuttapolitiikan säännöstely alkoi repeillä.

Joulukuun 1982 ns. kanuunakapina heitti kommunistit hallitusnäyttämöltä ja kullisseissa alkoi kajastaa sinipuna (*Pöysäs*. 18). Pääjohtaja Ahti Karjalaisen erottaminen teki vuonna 1983 tietä Rolf Kullbergille.

Jälkeenpäin rekonstruoitu käsikirjoitus vaikuttaa elegantilta. Tällainen pikatulunkinta ei voi kuitenkaan olla historiantutkimuksen veroinen.⁴ Saman teorian on esitellyt *Kanavassa Jukka Sjöstedt* (1988) löysemmin ja lennokkaammin iloiten lopuksi: »Onneksi tämä ei jää puheeksi, vaan uusi kansainvälinen talousstrategiamme yllyttää yritykset ja ihmiset tehostamaan toimiaan. *Tämä pajatso kilisee ainakin lopun vuosisataa*» (kursivointi RJ:n)

Sopulit, talousterroistit ja Kullbergin VPK

Suomen Pankin lehdistökatsaukset penkonut Pöysä saa vaalinalusvuoden käännteistä sata-sivuisen salapoliisitarinan, joka hakkaisi monta pikapokkaria (*Pöysä 1990* ss. 115—212).

Oleellista syksyn 1986 talouskeskustelussa oli vakaan valuutan normin henkinen ylivalta, jota uhmannut ulkoministeri *Väyrynen* tahtomattaan raivasi tietä sinipunalle:

»Vain harvat uskaltautuivat avoimesti vaatimaan devalvaatiota. Sana 'devalvaatio' oli tabu. Vaikkei Väyrysen johtama Keskustapuolue ollutkaan 'vahvan markan' politiikan takana oli se virallisesti 'vakaan markan' politiikan puolella. Toisaalta Väyrynen ilmeisesti ajatteli, että devalvaatio tukisi vientiteollisuuden kilpailukykyä muuttamalla tulonjakoa ja kiihdyttämäl-

⁴ Jos uusi talousstrategia joskus kilisee vaurautta, jonkun pöytälaatikosta saattaa löytyä vielä vanhempi vahvan markan julistus, joka luo myöhemmälle kehitykselle uuden tulkinnan, tai päinvastoin. Salassa ovat vielä pankkimiesten muistelot valuuttaposition virityksistä ja purkamisista. Kauden taloushistorian kirjoittaja saattaa joskus uusilla dokumenteilla kääntää käsikirjoituksen pääläelleenkin. Ja vielä myöhempi ehkä revisioi senkin kuten on nyt käymässä Kekkosen ajan poliittiselle historialle jne. Saattaapa jonkun nuuskijan päähän pälähtää ajatus tarkoituksellisesta dramatisoinnista valuuttasäännöstelyn purun nopeuttamiseksi.

lä inflaatiota, minkä oli määrä alentaa reaalkorkoa ja rohkaista siten investointeja. Näin hän oletettavasti uskoi olevansa vientiteollisuuden (ja koko kansantalouden) asialla. Devalvaatio oli, tai sen uskottiin olevan myös keskustapuolueen kannattajakunnan ja sitä kautta Väyrysen intressissä. Devalvaation kautta ajateltiin päästävän kantohintojen nostoon ja reaalkorkojen alenemiseen, jotka molemmat hyödyttävät maataloutta. Aineiston perusteella on mahdotonta arvioida, miten tietoista taktiikka oli. Nousivatko 'vahvan' representaation vaikutukset 'selkäytimestä', tiedottomasta» (Pöysä 1990 s. 163; lieneekö tutkijalle tullut lyöntivirhe, pitäisikö 'vahvan' tilalla olla 'vanhan'/RJ).

Tapahtumien kulku keväästä 1986 alkaen oli lyhyesti seuraava: Romahtanut raakaöljyn hinta loi epävarmuutta ja valuuttavaranto alkoi huvia. Kansan herätessä reaalkorkoon poliittiset paineet peruskoron alentamiseen nousivat. Paine ei laskenut, vaikka pankkivaltuusmiehet puristivat *Kullbergilta* puolen prosenttiyksikön alennuksen.

Keväällä *Pentti Kouri*, *Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos*, *Esko Seppänen* ja *Ebbe Sommar* järkyttivät hallitsevaa representaatiota arvelemalla Suomen joutuvan tai liukuvan devalvaatioon. Hegemonista representaatiota uusintivat *Erkki Liikanen*, *Kalevi Sorsa*, *Markku Puntila*, *Matti Vanhala*, *Matti Korhonen*, *Pekka Korpinen* ja *Kaupparehden* pääkirjoittaja paheksumalla ja torjumalla »rumaa sanaa» suoraan tai kiertoilmauksin (D-vitamiini!). Jännite virittyi myös puoluepoliittisella ulottuvuudella.

Hallitsematon virittyneisyys levisi suureen yleisöön ja ulkomaille kun Suomen Pankki 16. 5. 1986 teki Norjan 12 prosentin devalvaation imussa 1,7 prosentin putkiliikkeen, joka tulkittiin taipumiseksi spekulatiopaineiden edessä. Tämä lupausten vastainen valuuttakurssimuutos oli osa ratkaisua, johon sisältyi peruskoron ja energiaveron alennus.

Neljä kuukautta ratkaisun jälkeen Suomen Pankin pääjohtaja *Kullberg* selittää taustaa Helsingin Sanomille näin:

»Toukokuussa oli pakko alentaa peruskorkoa, koska muuten olisi ollut poliitti-

sesti erittäin vaikea saada eduskunnassa läpi energiaverouudistus, jota minä ja monet muut pitivät erittäin tärkeänä kilpailukyvyn kannalta. Kun peruskorko piti saada alas, niin miltäs se olisi näyttänyt markkinoiden ja maailman kannalta, jos samana päivänä, Norjan devalvaation jälkeen, alennetaan peruskorkoa ja siirrytään korkeampaan päiväkkorkoon. Päiväkorko oli 16 % sinä päivänä, kun pankkivaltuusmiehet kokoontuivat ja valuuttaa virtasi edelleen maasta. Todella tämä liike oli hyvin pienessä piirissä suunniteltu, aikaisemmin. Myös mitoitus, noin kaksi prosenttia, oli päätetty. Siinä vaiheessa meillä oli palkkasopimukset tehty valitettavasti suurempina kuin oli tilanteeseen sopivaa meillä oli pitkiä lakkoja keväällä, länsivienti ei silloin vielä tahtonut vetää, öljyn hinta oli alentunut ja idänkaupan joutuminen vaikeuksiin lähitulevaisuudessa voitiin nähdä.»

Pöysä (1990, s. 123) tulkitsee *Kullbergia* näin:

»Keskuspankin pääjohtajan tarpeen selittää minidevalvaatiota jälkikäteen julkisuudessa tekee ehkä ymmärrettäväksi se, että Suomen Pankin sisällä oltiin tietyvästi erimielisiä valuuttakurssiratkaisusta. Pääjohtaja *Kullberg* ja hänen 'pieni piirinsä' ei kenties vielä ymmärtänyt uskottavuusproblematiikan merkitystä markkinaehtoistuneissa olosuhteissa. Huoli energiaveron läpimenosta houkutti sivuuttamaan uskottavuusargumentit.»

Oleellista draaman vireyksessä oli »pienen putkiliikkeen» otsikoiminen minidevalvaatioksi: »Peruskorko laskee prosentin. Palkkatilejä rokotetaan. Suomen Pankki *devalvoi* markkaa kaksi prosenttia» (Helsingin Sanomat).

Kesälomakauden lopulla pääjohtajan »sopuleiksi» nimeämät ulkomaalaiset dealerit alkoivat myydä markkojaan, pankki tappoi spekulatiion tunnetulla tavalla julkisella julmistelulla ja 40 prosentin päiväkorolla. Alullaan ollut valuuttasäännöstelyn purkua kiirehditettiin. Pääjohtaja *Lassila* moitti julkisesti keskuspankkia siitä, ettei se ymmärrä markkinoiden käyttäytymistä.

Joulukuussa 1986 SP:n osastopäällikkö *Johnny Åkerholm* tilittää hikiänsä syksyn kokemuksia Helsingin Sanomissa:

»Viime kuukausina on julkisuudessa jouduttu seuraamaan perin kummallista talouspoliittista keskustelua. On esitetty suuri määrä ennusteita, jotka ovat niin lähellä toisiaan kuin ennusteiden tarkkuus huomioon ottaen voidaan kohtuudella vaatia. Siitä huolimatta arvioihin liittyneet tekstit ja tulkinnat ovat sävyiltään poikenneet toisistaan hyvin jyrkästi. On syntynyt yleinen huutoäänestys »pessimistien» ja »optimistien» välillä ja syyttely on ollut hyvin äänekkästä.

Keskustelun painottuminen ennustetulkintoihin johtuu ilmeisesti siitä, että keskustelu valuuttakurssipolitiikasta on julkisuudessa joutunut pannaan. Vain harvat devalvaatiota vaativat ovat suoraan ja selväkielisesti sitä esittäneet. Muut samaa päämäärää ajaneet ovat turvautuneet kiertotiehen.

Ajatuksenjuoksu on lähtenyt siitä, että mikäli Suomen taloudellinen tilanne näyttää tarpeeksi synkältä, valuuttakurssin muuttaminen on ainoa realistinen talouspolitiikan väline. Optimistien argumentointi suotuisten kehitysnäkymien puolesta perustuu samaan *ajattelumalliin*. He ovat voimakkaasti torjuneet mustamaalajat.»

Ylivirittymistä ja vanhan markan representaation järkkymistä *Uuden Suomen* päätoimittaja *Johannes Koroma* tuli kuvanneeksi kolumnissaan 26. 10. 1986:

»Pääjohtaja Kullberg ja pääministeri Sorsa ei edes suostu saapumaan tilaisuuksiin, ellei heille luvata, että devalvaatiota ei käsitellä.»

Vahvan markan retorikko *Matti Korhonen* opetti 31. 3. 1987 HeSa:ssa:

»Toimivat herkat markkinat edellyttävät eri tavalla viritettyä informaatiota yrityssektorin tilasta ja näkymistä kuin mihin meillä on takavuosina totuttu. Edunvalvontaa palvelevaa informatiota on meillä painotettu tummilla sävyillä siinä hyvässä tarkoituksessa, että viesti menisi paremmin läpi. Useimmiten tämä on ollut perusteltua. Yrityssektorin asiaa ajaa parhaiten

realistisen tarkka kuva nykytilanteesta ja tavoitteellisen optimisten kuva tulevaisuudesta.»

Toinen keskeinen retorikko, pääministeri *Kalevi Sorsa* päätti 1986 huomiota saaneiden puheenvuorojen sarjan Suomen Pankin vuosijuhlaillallisilla 8. 12. vaatimalla, että uuden hallituksen muodostamisesta kiinnostuneiden poliittisten voimien olisi jo nyt ilmoitettava päättäväisesti vahvan markan politiikan taakse. Väyrynen ei ilmoittautunut.

Eduskuntavaalien jälkeisenä päivänä SP:n pankinjohtaja *Harri Holkeri* heitti markkanankkurin Pörssiklubilla:

»Vahvan markan puolustajista on uusiinkin hallitus koottava. On mielenkiintoista todeta, että sosialidemokraattisen puolueen puheenjohtajan Kalevi Sorsan lisäksi markan puolesta on yksiselitteisesti puhunut myös toiseksi suurimman puolueen puheenjohtaja ja käytyjen vaalien kiistatton voittaja Ilkka Suominen. Ainakin tässä kysymyksessä sosialidemokraatit ja kokoomus ovat lähempänä toisiaan kuin keskustaa, jonka johtohenkilöt ovat julkisesti taktikoineet devalvaatiolla.

On välttämätöntä, että uuden hallituksen muodostamisesta kiinnostuneet poliittiset voimat ilmoittavat jo nyt etukäteen noudattavansa päättäväisesti vahvan markan politiikkaa. Jos spekulanteille ajoissa selviää, että Suomen Pankin rinnalla tulee olemaan vahva parlamentaarinen palokunta, häviävät houkutukset tuhopolttoon.»

Kuusikoukkuinen ankkuri eriytyvillä apajilla

Helpottaakseen talousjulkisuuden erittelyä Pöysä jakaa sen kolmeen hypoteettiseen yleisöön⁵:

1. äänimarkkinajulkisuus (puoluepoliittinen orientaatio)
2. työmarkkinajulkisuus (tulopoliittinen orientaatio)

⁵ Näistä kolmas on selkeästi eriytynein ja elää koko lailla omaa elämäänsä Reuterin ruudulla, lobbauksessa ja pankkikonsernien ym. sisäisissä uutiskirjeissä. Allekirjoittanut ei osaa antaa journalistien lähettämille markkinasignaaleille yhtä suurta painoa kuin Pöysä.

3. rahoitusmarkkinajulkisuus (markkinoiden orientaatio)

Eri tilanteissa eri tahoille retoriikkaansa virittävien vaikuttajien puhe jää heterogeeniselle ns. suurelle yleisölle usein munkkilatinaksi. Tämä julkisuuden ajoittainen outous ja rakennemuutos on seurausta intressipuolueiden muuttumisesta yleispuolueiksi ja rahamarkkinamurroksesta.

Näillä eri tasoilla eri tilanteissa muotoaan muuttavat valuuttapoliittiset representaatiot tutkielma jakaa kuuteen luokkaan (*Pöysä 1990*, s. 198—201):

1. Kaikkein yleisimmällä tasolla vahvan markan representaatio ilmentää ns. kansantalouden kokonaisuutta, joka on yhtä kuin suomalaisten (vienti)yritysten enemmistön etu poliittiseksi realiteetiksi tunnustettuna.

2. Valuuttapoliittisessa representaatioissa ilmentyvät myös ryhmäkohtaiset intressit. Tämä tuli tutkielmassa esiin negaationaan spekulatiivivaiheessa mekaanisen metsäteollisuuden ja keskustapuolueen retoriikassa, tosin kieltoilmauksina tai journalistien rivien väleihin syötettyinä.

3. Representaatiota leimasivat myös tilannekohtaiset intressit puoluetistelussa. Pöysä arvelee keskustapuolueen hyötynneen epävarmuudesta vaalivoiton muodossa. Toisaalta »epäisänmaallinen devalvaatiopuolue» jätettiin »vakaan markan» hallituksesta pois.

4. Tutkielma esittää myös varovaisen hypoteesin, että vakaan markan representaatio tarjosi monille sinipunaa vierastaville kokoomuslaisille ja sosialidemokraateille mm. mielikuviin perustuvia syitä muuttaa käsityksiään.

5. Uudelleen virittynyt valuuttapoliittinen tilanne antoi markkinoille uuden tulkinta- ja odotushorisontin. Lupausten vastainen »pieni putkiliike» johti pitkään vakaan valuutan normin epäilyyn, jonka kitkemiseksi vakaa marka kirjattiin hallitusohjelmaan.

6. Hegemoninen representaatio on käsitteiden ja kuvien kokonaisuus. Vertaus-, kieli- ja mielikuvilla näyttää olleen huomattava asema talouspoliittisen linjan ilmaisemisen välineenä.

Retorikkojen lintukoto ja julkisuuden rakennemuutos

Tutkielman runsaat esimerkit osoittavat vanhan vallan harmaan ja tarkoitushakuisen pessimismin eriytyneen 1980-luvulla rikkaaksi retoriikaksi. Pääministeri ja SP:n pääjohtaja lyövät varmasti monta kynäniekkaa niin myönteisten kuin kielteisten mielteiden tuottajina.

Pöysän tutkielman ansio on tarkastelujakson talousjulkisuuden jäsentäminen dynaamiseksi, ajassa liikkuvaksi, odotushorisontteja muuntelevaksi prosessiksi. Työläällä metodillaan hän on saanut journalismin ameebasta otteen jos kohta ei aivan pitävää.

Hän on törmännyt monelle muulle tutkijalle tuttuun journalistien ja lähteiden vuorovaihtusongelmaan. Vallalla olevan journalistisen koodin mukaan journalistin esittämät tulokset ja väittämät tulee selvästi erottaa tosiasiasta. Arkitodellisudessa lähteen ja kertojan horisontit ja retoriikka limittyvät ja lomituvat, rivien väleihin voi kirjottaa mitä vain. Professionalismin koodit eivät päästä journalistia moraaliseen pälkähästä. Nyt eletään nähdäkseni passiivisen, ns. toteavan ja toisaalta aktiivisen, arvioivan journalismin välistä murrosta. Uuden Suomen uusi päätoimitaja *Jarmo Virmavirta* kirjaa saman ohjelma-julistuksessaan (12. 11. 1990):

»Vapaata lehdistöä tarvitaan jäsentämään tapahtumia, käymään älyllistä keskustelua, selvittämään suuntaa. *Timo Laatonen* ja *Aatos Erkko* ovat vastikään peränneet sanomalehdiltä aatetta. Painotus on ajankohtainen. Useat lehdet ovat muuttuneet tietotehtäiksi ja alennustavarataloiksi, joissa on tarjolla mitä tahansa kenelle tahansa. Kuitenkin muutoksen aikana, miljoonien uutisten virrassa tarvitaan aineiston jäsentelyä omista lähtökohdista, näkemystä ja näkökulmaa. Sitoutumattomuus on väline, ei yksinään aate»

Älylliseen keskusteluun vastakkaisesti vaikuttava tendenssi on julkisuuden voimistuva markkinaluonne. Dramaattinen otsikko myy. Pöysän mukaan journalistinen professionalismi osaltaan kärjisti vinoutuneita odotuksia ja

voimisti siten spekulatiota. Sen sijaan spekulatiion hellittämisen journalismin konventiot ottivat selvästi laimeammin vastaan. Kun Pöysä väittää, että vino uutisointi jäi korjaamatta hän alaviitteessä korostaa ettei kyseessä ollut journalistien kehnous, vaan yhteisöllinen tulkintakehys.

Lopuksi tutkielma ennustaa poliitikkojen ja tiedotusvälineiden jännitteen vatedes kiristyvän (*Pöysä 1990*, s. 211)

»Poliitikot vaativat journalismilta klassiseen tapaan tosiasioiden ja mielipiteiden erottamista toisistaan. Käytännössä ammattitaitoinen journalismi edellyttää poliitikkojen viestien — kannanottojen, päätösesitysten ja päätösten arvoimista ja asettamista yhteyksiinsä ylipäätään tekemistä ymmärrettäviksi. Asiat asetetaan yhteyksiinsä kommentoivien tekstien avulla myös uutismuodonkin puitteissa. Ymmärrettäväksi tekemisessä, selittämisessä piilee poliitikkojen ja journalistien välisen jännitteen ydin» (s. 211).

Ekonomistijulkisuudesta

Käsittääkseni nykyinen akateeminen tiedotusoppi pänttää toimittajien päähän todellisuuden likiarvon tavoittelua; yhteiskuntatieteen metodia todellisuuden pikatulkintoihin. Periaattessa ammattikuva ei ratkaisevasti eroa ekonomistista. Taloustutkijalla on vain erikoistunut yleisö. Mikä on ekonomistin ja toimittajan suhde? Oma arkikokemukseni tukee tutkielman käsitystä siitä, että siinä missä ministeri käyttää poliittista toimittajaa niin myös ekonomisti käyttää taloustoimittajaa koepaljojen heittäjänä.

Jos tulos tyydyttää, lähde on hiljaa tyytyväinen. Jos kaiku on paha, sotku selitetään sopulien syyksi. Eli vastuu on savolaiseen tapaan lähteen kuuntelijalla. Voisivatko ekonomistit tuoda jatko-opintomaistaan tänne Impivaaraan myös avoimemman keskustelukulttuurin. Turhan usein ekonomistit kiistävät yhteiskunnallisen valtansa, vaikka se on aina länänä vaietessakin. Valuuttapoliittisen munkkilatinan arkipäiväistäminen ja epädramatisoin-

ti saattaisi purkaa hallitsematon virittyneisyyttä.

Myös lähde-toimittaja-vaihtosuhteen ehtoja voisi kenties kirkastaa. Nimellä ja anonyyminä esiintymisen säännöt ovat anglosaksisessa lehdistökulttuurissa selvät (*On the Record, Background, Deep Background, Off the Record*). Täällä pelisäännöt ovat yhtä kehittyneet kuin pörssissä 1980-luvulla.

Ajatuksen ankkuri uudelle koetukselle?

Maalaamatta pirua seinälle nähdään, että nyt eletään hieman neljän vuoden takaisissa tunnelmissa. Vaalit ovat ovella, yhdentymispolitiikassa vallitsee hallitsematon virittyneisyys ja itäkauppa on kaaoksessa. Tulopoliittinen julkisuus vaatii loistavaa retoriikkaa EMS-kytkennän syöttämiseksi ay-liikkeelle. Retorikoille on luvassa taas töitä.

Rahamarkkinajulkisuus näyttää osin omaksumeen jo uuden paradigman, joka lienee diskontattu odotuksiin. Tosin SYP:n ja KOP:n johtajien valuuttapoliittinen retoriikka eroavat toisistaan *outoutta luovalla tavalla*.

Äänimarkkinajulkisuudelle eurokurin kuvittelisi tulevan syötetyksi, kun impivaaralainen fobia vaihtuu euroruokaa isoavaksi euforiaksi.

Mutta millä retoriikalla puhua pysähdyksiin ulkomaanvelan kasvu, muuttaa se kansallisen talousstrategiamme pajatson kilinäksi?

Kirjallisuus

Avauksia journalismikritiikkiin. Tampereen yliopisto C 12/1990.

Foucault, M: Tarkkailla ja rangaista. Alkuteos: *Surveillier et punir*. Paris 1975.

Gronow, J.: Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria. Sosiologia 1982: 4.

Paradigm lost. The Economist, November 3 1990.

Pietilä, V.: Narratologia ja uutisjournalismi: eräitä narratologisia huomioita. Tiedotustutkimus 1988: 4.

Van Poecke, L.: Uutisen tekemisen myytit ja riitit. Kovat versus pehmeät uutiset. Tosiasioiden

pyhydestä ja kommenttien vapaudesta. Tiedotustutkimus 1989: 1. 4—28.

Pöysä, J.: Vahva markka, Kullbergin VPK ja talousterroristit. Tiedostusopin pro gradu -tutkielma. Tampere 1990.

Ridell, S.: Miten uutinen »puhuttelee»? Tiedotustutkimus 1989: 3.

Silvo, I.: Valta, kenttä, kertomus. Helsinki 1988.

Sjöstedt, J.: Kansallinen talousstrategiamme. Kanava 1988: 3.